

KAPSAYICI MÜZE VE DİJİTAL DESTEKLİ KAPSAYICI PRATİKLER

• Dr. Öğr. Üyesi Gamze ERGİN*

ÖZET

Çağdaş müzeler sanatın ve kültürel paylaşımın mekânsal deneyimle iç içe geçtiği, çok katmanlı etkileşim alanları olarak işlev görmekte ve toplumun her kesimini bu etkileşime dahil etmeyi amaçlamaktadır. Dijitalleşme hayatın neredeyse her alanını etkilediği gibi müzecilik pratiklerini de dönüştürmektedir. Bu çalışmada 'yeni dijital teknolojik temsil biçimleri müzelerde kapsayıcılık pratiklerinin geliştirilmesine yönelik olanaklar sunar' hipotezinden hareketle, kapsayıcı müzelerin hangi kriterlerle şekillendiği ve bu kriterlerin sağlanmasında dijital teknolojilerin rolünün tespiti amaçlanmaktadır. Araştırma iki aşamalı olarak kurgulanmıştır. İlk aşamada kapsamlı bir literatür taraması ile dijitalleşme, kapsayıcılık, kapsayıcı tasarım, sosyal dışlanma kavramları ve müzecilikte dijitalleşme ve kapsayıcılık ilişkisi derinlemesine araştırılmış, müzelerde sosyal kapsayıcılığın sağlanması için yapılması gerekenler, kapsayıcılık süreci ve tipolojileri üzerinden belirlenmiştir. İkinci aşamada ise müzelerde kapsayıcılık süreci kriterleri doğrultusunda, dijital uygulamalarla desteklenen çağdaş müzecilik pratikleri nitel araştırma yöntemlerinden saha taraması ve literatür araştırması ile tespit edilerek irdelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, müzelerde kapsayıcılığın bir süreç olduğu ve üç aşamalı kapsayıcı müzecilik sürecinin her aşamasında çeşitli dijital teknolojik uygulamalar kullanılarak müzecilik faaliyetlerine toplumsal katılımının desteklendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı müze, Sosyal kapsayıcılık, Sosyal dışlanma, Müzelerde dijitalleşme, Çağdaş müze.

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, gamze.ergin@msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7874-4902

INCLUSIVE MUSEUM AND DIGITALLY SUPPORTED INCLUSIVE PRACTICES

• Assist. Prof. Dr. Gamze ERGİN*

ABSTRACT

Contemporary museums function as multi-layered interaction spaces where art and cultural exchange are intertwined with spatial experience and aim to include all segments of society in this interaction. As digitalization affects almost every aspect of life, it is also transforming museum practices. This study was conducted to determine the criteria for museum inclusion and the role of digital technologies in ensuring these criteria, based on the hypothesis that new digital technological representation forms offer opportunities for the development of inclusivity practices in museums. The research was structured in two stages. In the first stage, a comprehensive literature review was conducted to investigate the concepts of digitalization, inclusivity, inclusive design, and social exclusion. The inclusion process and typologies were determined based on this review. In the second stage, contemporary museology practices supported by digital applications were identified and examined through field research and a comprehensive literature review, according to museum inclusion process criteria. The findings indicate that inclusivity in museums is an ongoing process, and different stages of inclusivity using digital technological applications support user participation.

Keywords: *Inclusive museum, Social inclusion, Social exclusion, Digitalization in museums, Contemporary museum.*

* Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Architecture, Department of Interior Architecture, gamze.ergin@msgsu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-7874-4902

1. GİRİŞ

Dijital teknolojiler 21. Yüzyıl toplumunda üretim, tüketim ve davranış biçimlerimizi dönüştürerek yaşamın pek çok yönünü etkilemektedir. Kullanılan teknolojik ürünler, platformlar ve sunulan hizmetlerdeki dönüşümle sınırlı kalmayıp; erişim, zihniyet ve çalışma biçimlerinde yarattığı gelişmelerle de ön plana çıkmaktadır (http 1). Bu bağlamda dijital dönüşüm, toplumsal bir dönüşümü de beraberinde getirmektedir. Sosyal ve kültürel değişim, süregelen tanımları dönüştüren alternatif söylemlere yol açmaktadır (Marstine, 2011, s. 5). Uluslararası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) müze tanımı da son yıllarda gerçekleşen gelişmeler doğrultusunda değiştirilmiş ve 2022 yılında güncellenmiştir:

“Müze, somut ve somut olmayan mirası araştıran, toplayan, muhafaza eden, yorumlayan ve sergileyen, toplumun hizmetinde olan, kâr amacı gütmeyen, kalıcı bir kurumdur. Kamuya açık, erişilebilir ve kapsayıcı müzeler, çeşitliliği ve sürdürülebilirliği teşvik eder. Eğitim, keyif, düşünce ve bilgi paylaşımı için çeşitli deneyimler sunarak etik, profesyonel ve toplulukların katılımıyla çalışır ve iletişim kurarlar.” (http 2).

ICOM'un bu yeni *demokratik, şeffaf, kapsayıcı, çok sesli, katılımcı ve eşitlikçi* müze tanımı, bu sosyal kapsayıcı tutumun resmî olarak müze etiği haline geldiğini göstermektedir. Bu yaklaşımın topluma yansımaları için çağdaş müzeler eğitimi, karşılıklı bilgi paylaşımını ve iletişimi desteklemektedir. Bu noktada, bilgiye hızlı ve yaygın erişimde toplumsal eşitliğin sağlanması yönünde atılması gereken adımlardan biri de dijital dönüşüme uyum sağlayabilmektir. Bu bağlamda; sanata, kültürel etkinlik ve içeriklere erişimde ve gelecek nesillere aktarımda öncül kaynaklar olan müzelerde dijital teknolojilerle desteklenen kapsayıcılık pratikleri bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmada ‘Yeni dijital teknolojik temsil biçimleri müzelerde kapsayıcılık pratiklerinin geliştirilmesine yönelik olanaklar sunar’ hipotezinden hareketle, kapsayıcı müzelerin hangi kriterlerle şekillendiği ve bu kriterlerin sağlanmasında dijital teknolojilerin rolünün tespiti amaçlanmaktadır. Bu amaçla öncelikle kapsayıcılık ve sosyal dışlanma kavramlarının altını doldurmak hedeflenmiş, daha sonra ‘Müzeler nasıl kapsayıcı hale gelebilir?’, ‘Dijitalleşme ile müzelerde kapsayıcılığın sağlanması arasında nasıl bir ilişki vardır?’ soruları başlıca araştırma soruları olarak belirlenmiştir.

2. KULLANICI ODAKLI MÜZE: KAPSAYICI MÜZE

Kapsayıcılık oldukça subjektif bir kavram olmakla birlikte, müzelerde kapsayıcılık pratikleri üzerine literatürdeki çalışmaların ağırlıklı olarak iki ekseninde dağıldığı görülmektedir. Sergi ve etkinlik içeriklerinin azınlıklara yönelik sosyal adalet ve çeşitliliği destekleyen niteliklere sahip olması yönünde araştırmaları kapsayan *sosyal kapsayıcılık* (social

inclusion) bu yaklaşımlardan ilkidir. Coleman (2018) müzelerde sosyal kapsayıcılığı “Müzelerin kültürel, sosyal, politik ve ekonomik yollarla sosyal dışlanmayla mücadele ettiği süreç.” olarak tanımlamaktadır. Diğer yaklaşım ise mekânsal kısıtlılıkların ve fiziksel engellerin kaldırılmasına yönelik yapılan çalışmalar ve uygulamaları tanımlayan mekânsal kapsayıcılıktır. Müze mekanlarında toplumun her kesimini ve tüm duyularını harekete geçiren fiziksel bir ortam yaratmanın önemi vurgulanmaktadır. Yapılı çevrenin herkesçe eş düzeyde erişimine imkan tanıyan, kapsayıcı bir yaklaşımla tasarlanması sosyal eşitsizliklerin azaltılması bağlamında oldukça önemlidir. Müze mekanlarında kapsayıcılığın artırılması, bireysel düzeyde yaratıcılığının desteklenmesine, bireyin kendini gerçekleştirme için özgüven kazanmasına olanak sağlarken, toplumsal düzeyde ise sosyal yenilenme, sağlık, toplumsal refah, sosyal yardımlaşma gibi alanlarda bireyler arası ve toplumsal birlikteliği artırmaktadır (Karadeniz, 2016, s. 152).

Eşitlik ve çeşitlilik uzun süredir müze çalışmalarının konusudur (Sandell, 2011, s. 138). Müzelerde kapsayıcılık kavramı İngiltere’de 1990’lı yıllarda devletin sosyal kapsayıcılık politikası gündemiyle yaygınlaşmıştır (http 3, http 4, http 5) Kavramın Amerika’daki müzecilerce değerlendirilmeye başlanması 21. Yüzyıl’ın başında olmuş, kavram ağırlıklı olarak çeşitlilik, ırkçılık karşıtlığı, eşitlik, tarafsızlık, sosyal adalet, çok kültürlülük gibi olgularla ilişkilendirilmiştir (Coleman, 2018, s. 11).

Kapsayıcılık kavramının Amerikan müze uygulamacılarının söylemlerinde resmi olarak ilk kullanımı ise oldukça geç bir tarihte, 2014 yılında, Amerikan Müzeler Birliği’nin (AAM) ‘Çeşitlilik ve Kapsayıcılık Politikası’nda olmuştur. AAM’nin raporunda “Müzeler çeşitliliği kucaklar, programlarını ve koleksiyonlarını tüm izleyicilere erişilebilir kılmaya çalışırlar. Çeşitliliği tanıyan, sürdüren ve destekleyen federal, eyalet ve yerel politikalara değer verirler” denilmektedir (http 6). Aynı zamanda eğitime vurgu yapılarak müzelerin her türlü ayrımcılığa karşı durması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Rapora göre bu kapsayıcı ortamı yaratmak için müzeler; ücretsiz giriş, rehberli turlar, farkındalığı artırmaya yönelik ücretsiz topluluk programlarının yanı sıra, paylaşım alanları sunma gibi stratejiler geliştirmiştir. Örneğin İngiltere’deki devlet müzeleri ücretsiz olarak gezilebilir olmuş, maddi imkansızların ortak kültür miraslarına ve bilgiye erişime engel olmaması hedeflenmiştir. Ancak COVID-19 Pandemisi ile İngiltere’de de bazı müzelerin maddi imkansızlıklar sebebiyle yeniden ücretli hale geldiği bilinmektedir (http 7).

Kapsayıcılığın çok geniş bir spektrumda ele alınması gerektiği unutulmamalıdır. Literatürde, otizmli çocukların müzelerdeki etkinliklere katılımının artırılması yönünde çalışmalar olduğu gibi (Cho ve Jolley, 2016; Lurio, 2016), yeterli kapsayıcılığın sadece çocuklar için erişim imkanları sağlamakla olamayacağını (Edelstein, 2022) ifade eden çalışmalar da vardır. Kültürel mirasın daha geniş bir kapsamda yaygınlaşması ve

erişilebilir/demokratik kurumlar oluşturmak için farklı gruplarla iş birliği yapmanın önemini vurgulayan vaka çalışmaları bulunmaktadır (Aliseda vd., 2023). Örneğin; Çin'de seks işçileri için ve seks işçileri tarafından üretilen çok sayıda sanat eseri olmasına rağmen, onlara adanmış bir müze olmaması sebebiyle, seks işçilerine yönelik sanat müzelerini bütünsel bir bakış açısıyla inceleyen bir araştırma yapılmıştır (Dai, 2023, s. 19). Ötekileştirilen ya da dezavantajlı bireyleri müzelerde dönüşüm sürecine dahil ederek süreci katılımcı hale getirmenin önemli fırsatlar sağladığı, bağ kurmanın, yaratıcı olmanın ve yeni girişimler ve programlar denemenin önemi vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, 2008 yılından bu yana *Kapsayıcı Müze Araştırma Ağı*, her yıl çeşitli temalarla bir konferans düzenleyerek müzenin gelecekteki rolü ve nasıl daha kapsayıcı olabileceği konusundaki çalışmaların paylaşılması amacıyla müze araştırmacılarını bir araya getirmektedir. Sonuncusu 2023 yılında Vancouver, Kanada'da gerçekleşen konferansta 'Müze Dönüşümleri: Toplumsal Katılıma Giden Yollar' konusu ana temayı oluşturmaktadır. Bu bağlamda kapsayıcı müzecilik pratiklerinin geliştirilmesinin güncel müzecilik araştırmalarında başı çektiği görülmektedir.

Kapsayıcılık kavramı sübjektif niteliğinin bir sonucu olarak zıttıyla tanımlanan bir kavram olagelmıştır. Müzecilikte kapsayıcılık kavramını derinleştirmek için *sosyal dışlanma* (social exclusion) kavramını tanımlamak yerinde olacaktır.

2.1. Sosyal Dışlanma Kavramı ve Müzecilikte Kapsayıcılık Süreci

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak 1970'lerde, Fransa'da, devletin sosyal sigortasının dışında kalan bir 'alt sınıfı' tanımlamak için ortaya çıkmıştır. Alt sınıf olarak kastedilen zihinsel ve fiziksel engelliler, intihara meyilli insanlar, yaşlı engelli bireyler, istismara uğramış çocuklar, madde kullanıcıları, suçlular, bekar ebeveynler, sorunlu aileler, marjinal/asosyal kişiler ve diğer 'sosyal uyumsuz' kişilerdir (Sandell, 1998). Sosyal dışlanma hem bireyin hem de toplumun sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yaşamını olumsuz yönde etkileyen çok yönlü bir sorundur. Toplumun ekonomik, kültürel ve sosyal ağlarına ilişkin farkındalığın ve bunlara erişimin zayıf olmasını ifade etmektedir.

İngiltere Hükümet Kabine Ofisi'nin 'Sosyal Dışlanma Birimi' *sosyal dışlanmayı*; "İnsanlar veya bölgelerin işsizlik, yetersiz beceri, düşük gelir, yetersiz barınma olanakları, yüksek suç oranı olan ortamlar, kötü sağlık koşulları, yoksulluk gibi birbiriyle bağlantılı sorunların bir araya gelmesiyle oluşan bir terim" olarak tanımlamaktadır (http 3).Yeterli kaynaklara ve toplumsal desteğe sahip olmayan gruplar sosyal olarak dışlanmaya maruz kalmaktadır. Sosyal dışlanma *kültürel, ekonomik, sosyal ve politik olarak dört* ana başlıkta sınıflanmaktadır (Sandell, 1998). Birbiriyle ilişkili bu dört temel olgu müzelerde kapsayıcılığı şekillendirmektedir. Bireyin ekonomik durumu, çalışma saatleri, ulaşım

gibi kültürel aktivitelere erişim imkanlarının yanı sıra, müze mekanlarına erişimin ücretli oluşu da ekonomik ayrılmaya sebep olmaktadır. Dışlanmanın politik boyutu ise; *toplumsal temsiliyet, katılım ve demokratikleşme* ile ilişkilidir. Azınlıklar, ‘marjinal’ olarak tanımlanan gruplar ya da devlet politikalarının görmezden gelinerek yok sayılan grupların kültür mekanlarında temsiliyetlerinin olmaması sosyal dışlanmada önemli bir etmendir. *Sosyal boyut* toplumsal sosyal ağ içerisinde yer bulmak ve dahil olabilmekle ilişkili iken, *kültürel boyut* diğer tüm bu boyutlara bağlı olarak ayrılmaya sebebiyet veren etmendir.

Kültürel kapsayıcılık sosyal eşitsizliği çok boyutlu olarak etkilemektedir. Kültürel etkinliklere erişim ve katılım bireyin özgüvenini artırdığı gibi, sosyal ilişkilerini yeniden düzenlemesi, iş hayatında başarılı olması gibi birbirini tetikleyici etkilere sebep olabilmektedir. Müzelerin sosyal dışlanmayla mücadeledeki rolü toplumun kültürel ve sosyal kalkınmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda Sandell (1998) çalışmasında müzelerde kapsayıcılığı bir tipoloji ile tanımlamıştır. Bu tipoloji, “müzelerdeki değişimi, müzenin sosyal amacını ve çağdaş sosyal meseleleri ele alma konusunda sağladığı değeri netleştirmeye yönelik artan arzuyu” göstermek üzere tasarlanmıştır (Sandell 1998, s. 401-18; akt. Coleman, 2018, s. 41). Tipolojide yer alan üç kategori; *kapsayıcı müze, toplumsal yenilenmenin aracı olarak müze ve geniş toplumsal değişimin aracı olarak müzedir*. Bu müze türlerinin her birinin farklı amaçları, yöntemleri ve şeffaflık düzeyleri vardır (Tablo 1).

Tablo 1. Sosyal kapsayıcılığın araçları olarak müzelerin tipolojisi (Sandell, 1998).

	Kapsayıcı Müze	Toplumsal Yenilenmenin Aracı Olarak Müze	Geniş Toplumsal Değişimin Aracı Olarak Müze
Amaç	Kültürel kapsayıcılık sağlamak	Bireylerin hayat kalitesini artırmak (Özgüvenin artırılması gibi)	Toplumu etkilemek/olumlu sosyal değişimi teşvik etmek (Azınlıklara yönelik hoşgörünün teşviki gibi)
Erişim Yolu	Dışlananların temsili, katılımı ve erişimi	Dezavantajları hafifletmeyi/kişisel gelişimi teşvik etmeyi amaçlayan (bireyler ve küçük gruplarla yönelik) girişimler	Kamusal tartışma, eğitim ve ikna için bir müzakere ortamı sağlamak
Dışlanmanın ele alınma biçimi	Kültürel boyut	-Ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyut	
Dışlanmayla ilişkili sosyal sorunlar	Dolaylı olarak işaret edilebilir	-girişimlerin ardındaki mantığa yönelik içerik sağlar -müzenin hedefleri dahilinde doğrudan ifade edilebilir	

Benzer şekilde, İngiltere'deki Kültür, Medya ve Spor Dairesi Başkanlığı (DCMS) müzelerin sosyal açıdan kapsayıcı kullanımının önündeki temel engelleri; *kurumsal, kişisel ve sosyal, algular ve farkındalıkla ilişkili ve çevresel* olarak dört başlıkta sınıflandırmış ve müzelerin kapsayıcılık yolunda yapması gerekenleri üç aşamada tanımlamıştır. Birinci aşama: Erişim- kapsayıcı ve erişilebilir kuruluşlar haline gelmek. *İkinci aşama:* Kullanıcı kitlesini geliştirme- yeni kullanıcılara ulaşmak ve onlarla alakalı etkinlikler veya sergiler oluşturmak. *Üçüncü aşama:* Toplumsal değişimin araçları olarak müzeler, galeriler ve arşivlerdir (http 3). Bu yolla, erişim ve kullanıcı gelişimi sosyal olarak dışlanan kişilerin yaşam kalitesini iyileştirme hedefine ulaşmayı sağlayacak bir süreç haline gelmektedir. Raporda bu aşamaları destekleyen faaliyetlerin birbirleriyle paralel olarak yürütülmesi önerilmektedir.

Coleman (2018) ise, müzecilikte kapsayıcılığın bir süreç olduğunu ifade etmekte ve bu süreci üç aşamada sınıflandırmaktadır. Ona göre, Amerikan müzelerinin büyük çoğunluğu kapsayıcılık spektrumunun alt ucunda yer alan birinci aşama kültürel olarak kapsayıcı müze sınıflandırmasındadır. Müzeler kapsayıcılık yelpazesinde ilerledikçe toplum üzerindeki etkileri artmaktadır. Birinci aşamada müzeler, bireyler ve toplumla ilişkisine odaklanmakta ve 'kişiselleşebilen', 'katılımcı' ve 'taşınabilir' olma özellikleri ile değerlendirilmektedir. *Kişisel bağlam* ziyaretçilerin müzede bilgiye erişim kolaylığı, müze mekanına erişim saatlerindeki esneklik, çeşitli etkinliklere ücretsiz erişim imkanı gibi konuları kapsamaktadır. Katılımcı bağlam, müze kullanıcılarını pasif ziyaretçiler olarak değil, aktif kullanıcılar haline getiren uygulamaları içermektedir. *Taşınabilirlik bağlamı* ise, kişiselleşebilen ve katılımcı deneyimler üretilen müzelerde kullanıcıların deneyimlerini gezi sonrasında da taşınmalarını teşvik eden sergiler sunulmasıdır. *İkinci aşama kapsayıcı müzeler;* demokratik, toplum sağlığına önem veren ve küratöryal yetkiyi paylaşan uygulamalar yapan müzeler olarak sınıflandırılmaktadır. *Üçüncü aşama kapsayıcı müzeler* ise; birinci ve ikinci kademedeki özelliklerin yanı sıra toplumsal dışlanmaya karşı çalışmalar yaparak dışlanmayı dört boyutta (kültürel, ekonomik, sosyal ve politik) aynı anda ele alan müzelerdir.

Tüm bu çalışmalara bakıldığında; müzelerde sürece bağlı kapsayıcılığı geliştirme önerileri ile, bireyi ön plana alan, müze deneyimini herkese açan ve toplumun genel yargılarını dönüştürebilen uygulamalarla kapsayıcılığın hedeflendiği görülmektedir. Bu bağlamda incelenen diğer çalışmaları da içermesi ve güncelliğini koruması yönüyle Coleman'ın *müzelerde kapsayıcılık süreci aşamaları* araştırma bulgularının değerlendirilmesinde kullanılmak üzere seçilmiştir.

2.2. Müzecilikte Dijitalleşme ve Kapsayıcılık İlişkisi

Dijitalleşme yaşamın neredeyse her alanını etkilediği gibi müzecilik pratiklerini de dönüştürmektedir. Fiziksel müze mekanlarında dijital uygulamaların kullanımının yanı sıra, müzelerin çevrimiçi içerik sağlama yönünden oldukça etkin çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Müzelere fiziksel olarak erişimin mümkün olmadığı durumlarda dijital erişim imkanlarından faydalanılabilmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, ‘2022-2025 Dijital Strateji Raporu’nda *dijitali*; “Mobil teknolojiler, yapay zeka, makine öğrenimi, blockchain, Nesnelerin İnterneti (IoT) ve robotik gibi dünyamızın neredeyse tüm yönlerini etkileyen, sürekli gelişen bir dizi teknoloji, insanların ve kurumların yeni teknolojik üretimler yapmasına imkan sağlayan yeni bir çalışma biçimi, bir zihniyet” olarak tanımlamaktadır. Aynı raporda *dijital dönüşüm* ise; “Dijital teknolojilerin işin tüm alanlarına entegrasyonu, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin gerçekleştirilme şeklini temelden değiştiren, aynı zamanda düzenlenmemiş olmaktan ziyade amaca yönelik olan ve kasıtlı olarak planlanması ve yürütülmesi gereken bir sosyal değişim süreci” olarak tanımlanmaktadır (http 8).

Diğer pek çok endüstri, işletme ve kurumda olduğu gibi müzecilik uygulamalarında da kapsayıcılığın artırılmasına yönelik dijital uygulamaların kullanımı gittikçe yaygınlaşmaktadır. Müzeler resmi internet siteleri üzerinden sanal sergiler düzenlemekte, kalıcı koleksiyonlarının yanı sıra geçmişte sergilenmiş geçici sergilerini de sanal olarak erişime açmaktadır. Bu sayede geçici sergiler dijital bir arşiv ile her yerden ve her zaman erişilebilir hale gelebilmektedir.

Dijitalleşme yoluyla kültürel mirasın korunması ve bu mirasa erişim, Avrupa’nın öncelikli gündemlerindedir. *Dijitalleşme Avrupa 2020 Stratejisi*’nde yer alan hedeflerden biridir (http 9). Kültürel içeriğin dijitalleştirilmesi yoluyla, daha iyi veri akışı ve daha fazla öğrenme fırsatının yanında erişilebilirlik de artırılacaktır. Avrupa Komisyonu bunu, *Europeana* adı verilen dijital bir kütüphane aracılığıyla gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu dijital kütüphane aracılığıyla Avrupa kültürü gelecek nesillere aktarılacaktır (Fanea-Ivanovici, ve Pană, 2020). Europeana adlı açık erişimli internet sitesi üzerinden Avrupa kültürüne ait milyonlarca eser ve sanatsal etkinlikler ve müze koleksiyonları internet erişimi olan herkesin her yerden erişebileceği şekilde sunulmaktadır (http 10).

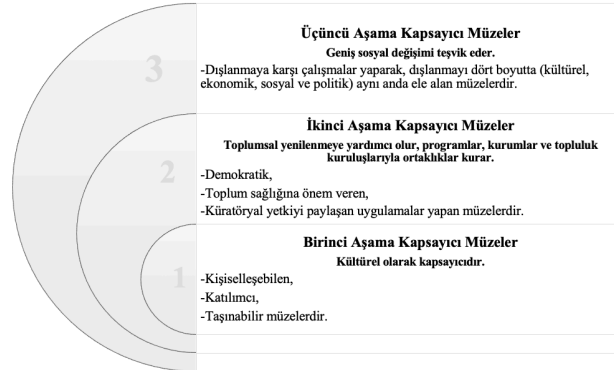
Müzecilikte dijital teknolojilerin uzaktan erişim imkanları ile katılımı sağlama amacıyla kullanımının önemi Covid-19 Pandemisi ile görülmüştür. Pandemi döneminde toplum sağlığının korunması için alınan önlemler doğrultusunda pek çok alanda olduğu gibi müzecilik de etkinliklerine uzaktan devam etmek durumunda kalmıştır. COVID-19 Pandemisi döneminde, pandemiden önce de uzaktan çalışan dezavantajlı bireylerin,

çalışma ortamlarında daha yüksek düzeyde kapsayıcılık deneyimlediğine, toplantılarda ve kararlarda eskisinden daha fazla yer alabildiklerine dair raporlar bulunmaktadır (Shew, 2020). Müzeler de benzer şekilde, sergilere artık şahsen katılamayacak olan ziyaretçilerin deneyimini zenginleştirici, etkileşimli ve teşvik edici çevrimiçi deneyimler sağlamak için üç boyutlu modeller, sesli açıklamalar ve erişilebilir sanal ve video turlar gibi kaynaklar kullanmıştır (Cecilia, 2021). Dijital erişimli bu uygulamalar hem toplum sağlığının korunmasına hem de müzecilik faaliyetlerinin demokratikleşmesine katkı sağlamaktadır.

Koleksiyonlara daha adil erişim sağlamak ve içeriklerin daha dinamik ve kapsayıcı yollarla iletilmesi hedefi, pek çok yeni sunum tekniği ve iletişim biçimini müze mekanlarına dahil eden dijital etkileşimli teknolojiler ile karşılık bulmaktadır. Projeksiyon haritalama, çeşitli ses sistemleri, dijital ekranlar, sensörler, kare kod uygulamaları, genişletilmiş gerçeklik uygulamaları (sanal, artırılmış, karma gerçeklik gibi), haptik teknolojiler ve yapay zekâ gibi müzecilikte kullanılan dijital teknolojileri anlatan çalışmalar bulunmaktadır (Karayılanoğlu ve Arabacıoğlu, 2020). Bu çalışmada ise, dijital teknolojilerin tanımlanıp incelenmesinden öte, kapsayıcılık süreci aşamalarında müzelerin bu teknolojilerden nasıl faydalandığının tespiti hedeflenmektedir.

3. METODOLOJİ

Araştırma iki aşamalı olarak kurgulanmıştır. İlk olarak kapsamlı bir literatür taraması ile dijitalleşme, kapsayıcılık, sosyal dışlanma kavramları ve müzecilikte dijitalleşme ve kapsayıcılık ilişkisi derinlemesine incelenmiştir. İkinci aşamada ise müzelerde sosyal kapsayıcılığın sağlanması için kullanılan dijital destekli müzecilik uygulamaları tespit edilmiş ve Coleman'ın (2018) müzecilikte kapsayıcılık süreci üzerinden sınıflandırılmıştır (Görsel1).

Görsel 1. Müzecilikte kapsayıcılık süreci (Coleman, 2018 üzerinden yazar tarafından oluşturulmuştur).

Bu bağlamda çalışmada; müzelerde çeşitliliği destekleyen, demokratikleşmeye katkı sağlayan, kapsayıcı bir ortam yaratmak için kişiselleşebilen, katılımı teşvik eden ve erişilebilirliği artıran, demokratik, toplum sağlığına önem veren, küratöryal yetkiyi paylaşarak dışlanmaya karşı kültürel, ekonomik, sosyal ve politik alanda etkin dijital destekli uygulamaların araştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda incelenen müzecilik uygulamalarına ilişkin veriler literatür taraması, çevrimiçi haber kaynakları, müzelerin resmi internet sayfaları ve nitel araştırma yöntemlerinden saha taraması kullanılarak elde edilmiştir.

4. BULGULAR: DİJİTAL DESTEKLİ KAPSAYICI MÜZECİLİK PRATİKLERİ

Dijital etkileşimli teknolojilerle desteklenen kapsayıcı müzecilik örnekleri *müzecilikte kapsayıcılık süreci aşamalarına* göre sınıflandırılarak üç başlık altında incelenmiştir.

4.1. Birinci Aşama: Kültürel Olarak Kapsayıcı Müze

Birinci aşamadaki kapsayıcı müzelerde hedef; dışlanan grupları temsil eden, kültürel olarak onları kapsayan, kullanıcılarıyla ortaklıklar kurma odağındaki üç temel kıstasla tanımlanmaktadır. *Kişiselleşebilen, katılımcı ve taşınabilir* bir deneyim sunan müzeler birinci aşama kapsayıcı müze olarak tanımlanmaktadır. Bu bölümde örnekler verilerek bu uygulamaların müzelerde kullanım biçimleri açıklanacaktır.

Müzelerde eserler sıklıkla görme duyusuna hitap etmektedir. Buna karşılık kapsayıcılığı artırmaya yönelik olarak işitme ve dokunma duyularını devreye sokan uygulamalar yapılmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri desteğiyle müze mekanlarında katılımcılığı destekleyen bir örnek 'Synthaesthesia Projesi'dir. Smithsonian Enstitüsü Müzesi'nde 2021 yılında uygulanan projede, gözleri görmeyen ya da az gören ziyaretçilere sanat eserleri detaylı bir şekilde sesli olarak anlatan, klasik sesli rehberlerden farklı, dijital bir uygulama kullanılmıştır ([http 11](http://11)). Sistem, kullanıcının elle kavranan özel bir cihazla aktive olan dijital ekrandaki fare imleci ile katmanlarına ayrılmış ve bölgesel olarak farklı ses dosyaları çalabilen görseller üzerinde hareket etmesine imkan vermektedir. Böylece kullanıcı esere ait detaylı bilgiyi kontrol kendisinde olacak şekilde ve betimleyici olarak alabilmektedir (Ergin, 2022, s. 208).

Görme, işitme ve dokunma duyularının ötesine geçebilen diğer bir örnek, 2022 yılında Madrid'deki Prado Müzesi'nde uygulanmıştır. 'Koku Duyusu: Bir Koku Sergisi' adlı sergide yalnızca görülebilen değil, aynı zamanda koklanabilen tablolar yer almıştır. Jan Brueghel ve Peter Paul Rubens'i konu alan sergide Brueghel'in 'Koku Duyusu' (The Sense of Smell) adlı eseri 'AirParfum' teknolojisi kullanılarak sergilenmiştir. 17. yüzyılın başlarında Brüksel'de bulunan Isabel Clara Eugenia ve kocasına ait, 80'den fazla bitki ve

çiçek türünün yanı sıra çeşitli hayvanları tasvir eden bahçe resminden on farklı kokunun ziyaretçilerin kontrolünde deneyimlenmesine olanak sağlanmıştır. AirParfum dijital ortamda çalışacak şekilde tasarlanmış bir sistemdir. Kullanıcılar bir düğme, akıllı telefon ya da sensörler yardımıyla cihazla etkileşime girip, içeriğe eklenen kokular arasında seçim yapabilmektedir. Bir koku seçildiğinde difüzörden otomatik olarak hava akışı sağlanarak seçilen koku algılanabilmektedir (Görsel 2). Bu sayede, eserlerin hem farklı bir şekilde deneyimlenebilmesi hem de görme engelli veya az gören kişiler için eserlerin daha erişilebilir hale gelmesi sağlanabilmektedir.

a)

b)

Görsel 2. *Koku Duyusu, Peter Paul Rubens ve Jan Brueghel The Elder, Prado Müzesi, Madrid (a) (http 12), AirParfum teknolojisinin kullanımı (b) (http 13).*

Müze kullanıcılarının tercih ve ihtiyaçları doğrultusunda kişiselleşebilen başka bir dijital uygulama da 2021 yılında, Berlin'deki Humboldt Forum'da açılan ve Berlin'in tarihçesini oldukça kapsamlı ve etkileşimli bir şekilde anlatan 'Berlin Global' kalıcı sergisinde kullanılmıştır. Sergi, Almanca, Alman İşaret Dili, İngilizce, Türkçe, Arapça, Çince, Fransızca, İtalyanca, Japonca, Lehçe, Rusça ve İspanyolca dillerinden oluşan bir çoklu dil paketi ile sesli bilgilendirmeler sunulmaktadır. Bununla birlikte sergide, kullanıcıların kendi planladıkları rotayla, kendi dillerinde ve ihtiyaçlarına göre uyarlanmış kişiselleştirilmiş bir deneyim yaşamalarını sağlayan 'IAMU' adlı bir dijital asistan kullanılmaktadır. Girişte ziyaretçilere verilen bileklik şeklindeki verici artırılmış gerçeklik teknolojisini kullanarak, sergi mekanında sabitlenen alıcıya kullanıcının sergi boyunca seçimlerini iletmektedir. Kullanıcının seçimleri doğrultusunda rotasının değişmesi sağlanmakta ve böylece müze ziyareti kişiselleştirilebilmektedir (Görsel 3).

a)

b)

Görsel 3. Berlin Global, IAMU dijital asistan bileklik (a), sergiden etkileşimli bir alan (b) (http 14).

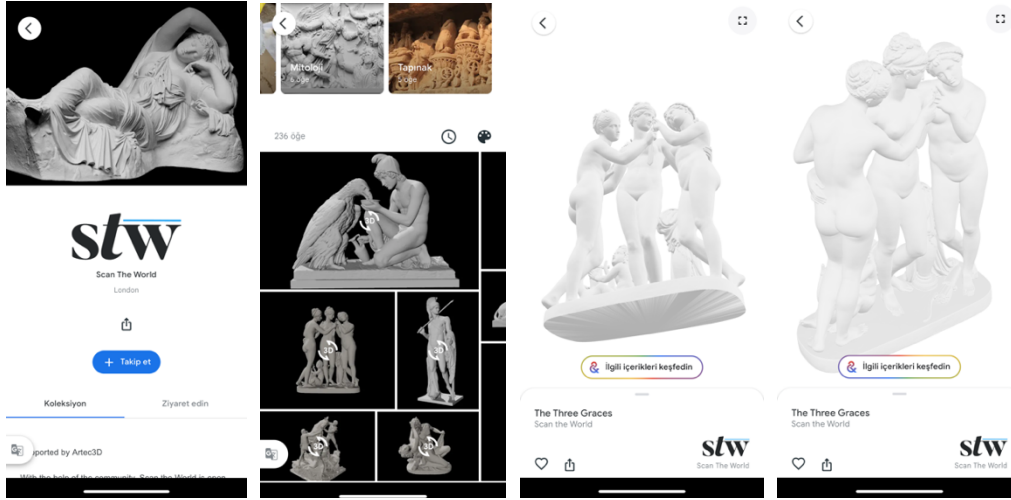
Müze deneyimini *taşınabilir* hale getiren, müzede edinilen bilginin müze ziyareti sonrasında da aktarımına imkan veren uygulamalardır. Bu amaçla, müzelerin akıllı telefon uygulamaları ve web siteleri aracılığıyla bilgi akışını devam ettirmeleri ve sergi deneyimini katmanlı olarak geliştiren dijital uygulamalar sunmaları taşınabilirliği desteklemektedir. Artık pek çok müze Android ve IOS tabanlı, resmi akıllı telefon uygulamaları üzerinden müze ziyaretini geliştiren programlara sahiptir. Bununla birlikte sergi deneyiminin sergi sonrası sürmesine ve sergi içerikleriyle ilgili düşünmeye teşvik eden uygulamalar da taşınabilirliğe örnek olarak gösterilebilir. Berlin Global sergisi sonunda ziyaretçilerin IAMU dijital asistanınca sergi boyu derlenen seçimleri, sergi sonunda basılı bir 'iletişim bileti' halinde kendilerine verilmektedir. Bu uygulama deneyimin müze mekanından ayrıldıktan sonra da devam etmesini ve sergi sırasında yapılan seçimlerin düşünülmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda Berlin Global sergisi hem mekan tasarımı hem de dijital destekli uygulamalarıyla kapsayıcı bir müzecilik örneği sergilemektedir.

4.2. İkinci Aşama: Toplumsal Yenilenmenin Aracısı Olarak Müze

Bu aşamadaki müze mekanları artık fiziksel erişim konusundaki bariyerleri aşmaya yönelik çalışmalar yapmış ve birinci aşama kapsayıcı müzecilik kriterlerini karşılamış durumdadır. Kişiselleşebilen, katılımcı ve taşınabilir olmanın yanında müze etkinliklerini herkesin erişimine açan *demokratik, toplum sağlığına önem veren ve küratöryal yetkiyi paylaşan* uygulamalar yapmaktadır.

Müze ve sergi içeriklerinin yaygınlığının artırılması demokratik uygulamalardır. Örneğin, Google'ın kâr amacı gütmeyen platformu Arts & Culture üzerinden yüzlerce müze koleksiyonlarındaki eserleri sanal galeriler üzerinden izleyiciye ücretsiz olarak sunmaktadır. Müzeler bu yolla sanal sergiler düzenleyerek koleksiyonlarına dünyanın her yerinden çevrimiçi erişim imkânı vermektedir. Arts & Culture içerisindeki uygulamalardan biri de 'Scan the World' adlı sergidir. Sergide üç boyutlu tarayıcılar kullanılarak sanat

eserlerinin dijital modelleri açık erişimle sanatseverlere sunulmaktadır. Bu modeller sayesinde müze mekanlarında dokunulmayan ve hatta yakınlamayan eserler, dokunmatik ekranlar aracılığıyla kullanıcı tarafından döndürülebilmekte ve yakınlamılarak detaylarına bakılabilmektedir (Görsel 4). Örneğin, Stokholm'deki Ulusal Müze'de (Nationalmuseum) bulunan eserler geniş kitlelere ulaşabilmesi için üç boyutlu taranarak Arts & Culture uygulaması üzerinden sunulmuştur. Müze içeriklerine uzaktan erişim imkanı veren bu uygulamalar aynı zamanda birinci kademe kapsayıcı müzeciliğin katılımcılık ve taşınabilirlik özelliklerini de desteklemektedir.

Görsel 4. 'Scan the World' adlı dijital sergiden ekran görüntüleri (http 15).

Müzelerde çeşitliliği artırmak ve farklı topluluklara dair anlatıları sunabilmek için bu anlatıların oluşum sürecine halkın katılımı önemlidir. Çeşitlilik içeren ve kapsayıcı bir müzenin hangi özellikleri taşıdığına dair evrensel bir tanımın eksikliği, düzenli bir kullanıcı kitlesi geliştirme konusunda açıkça görülmektedir. Örneğin, *topluluk küratörleri* (community curators) kavramı hem bir veri toplama yöntemini hem de kullanıcı kitlesi geliştirme ve sosyal yardım stratejisini ifade etmektedir (Huang ve Liem, 2022, s. 7). Pek çok müze topluluk küratör programları ile sergi ve yayın programlarının oluşum sürecine halkı dahil etmeyi hedeflemektedir. Bu veri toplama yöntemi genellikle proje bazlı, topluluk odaklı bir yaklaşımdır. Küratöryal yetkiyi kullanıcıyla paylaşan bu yaklaşım ile yeterince temsil edilmeyen gruplarla ilişkiler kurulabilmektedir (Huang ve Liem, 2022, s. 7). Avrupa kültürüne dair kapsamlı bir dijital arşiv projesi olan Europeana buna örnektir. Proje, kuruluşların internet sitesine üye olarak içerik eklemesine imkan sağlamakla birlikte kullanıcıların da üyelik alarak bu içerikler ile kişisel ya da halka açık koleksiyonlar oluşturma imkanı tanımaktadır. Böylece dijital arşivin kürasyonu paylaşarak arşiv

sürdürülebilir hale gelmektedir.

Çevrimiçi topluluklar müzelerin göz ardı edilemeyecek paydaşlarıdır. Sosyal medya araçları üzerinden müze içeriklerine erişim müze mekanlarına erişimden hızlı ve yaygındır. Bu bağlamda müzelerin sosyal medya hesapları üzerinden aldıkları geribildirimler ile de sergi içeriklerini geliştirmeleri müzelerin demokratik, şeffaf tutumuna ve küratöryal yetkinin paylaşılmasına örnektir.

4.3. Üçüncü Aşama: Geniş Toplumsal Değişimin Aracısı Olarak Müze

Bu aşamada, müzelerin toplumsal kapsayıcılığı sağlamak adına dışlanmayı *kültürel, ekonomik, sosyal ve politik* boyutlarıyla, kapsamlı olarak ele alan uygulamalar yaptığı aşamadır. Özellikle toplumca ötekileştirilenler, azınlıklar ve diğer dezavantajlı toplulukları ele alan konularda farkındalık oluşturan, ekonomik, politik ve toplumsal etki yaratabilecek uygulamalar bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Kapsamlı bir kapsayıcılığın sağlanmasında öncelikle müzelerin koleksiyon içeriklerinin bu yaklaşımla geliştirilmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir. Müzeler koleksiyonları konusunda mümkün olduğunca şeffaf olmayı hedeflemelidir. Koleksiyon içerikleriyle ilgili bağlamsal ilişkiler hakkında açık bir yaklaşıma sahip olmak, paydaşlarla iletişim kurarak doğru bilgi aktarımında bulunmak önemlidir. Bu noktada dijitalleşmeden faydalanılabilir. Ancak dijitalleştirme başlı başına bir amaç değil, koleksiyona erişimini olabildiğince genişletmenin bir yoludur. Topluluklar, dezavantajlı bireyler gibi hassas konularda yapılan sergi içerikleri oluşturulurken ilgili topluluklarla iş birliği yapılmalıdır. Dijital materyalin sunulduğu formatın, örneğin birden fazla cihaz, uygulama ve platformda görüntülenebilmesini ve anlaşılabilmesini sağlamak için dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir (http 16). Koleksiyonların dijitalleşerek geniş kitlelerin erişimine sunumu sırasında farklı toplulukların hassasiyetlerine dikkat edilmeli ve buna yönelik araştırma ve geliştirme çalışmaları *topluluk küratörleri* ile gerçekleştirilmelidir.

Amsterdam'daki Rijksmuseum 2015 yılında 'Terminoloji Projesi' ile; dilin yaşayan bir şey olduğu ve zaman içerisinde kullanılan terminolojilerin eskiyerek anlamlarının dönüştüğüne atıfla, müzedeki sanat eserlerinin terminolojideki isimlerini yeniden ele alan bir çalışma başlatmıştır. Çalışmada ele alınan eserlerden biri Simon Maris'in 1906 tarihli bir tablosudur (Görsel 5). Eser 1922 yılında müze koleksiyonuna girdiğinde 'Doğu Hindistan tipi; koltukta oturan Oryantal kız' ismiyle anılmıştır. 1970'lerde müzenin küratörlerinden biri tabloya 'Küçük Zenci' ismini vermiş, 2015 yılında ise bu isim, müzelerin kullandığı terminoloji konusunda kamuoyunda bir tartışmaya yol açmıştır. Bu olay, Rijksmuseum'da kullanılan terminolojiyi inceleyecek bir ekibin kurulmasını sağlamış ve ekip Maris ailesi arşivindeki belge ve fotoğraflardan tablodaki kızın isminin 'Isabella'

olduğunu ortaya çıkarmıştır. Böylece Şubat 2020'den bu yana eser Isabella adıyla Rijksmuseum'daki kalıcı sergide sergilenmeye başlanmıştır (<http> 17). Bu yaklaşım geniş bir toplumsal değişimin aracı olma noktasında etkili bir örnektir. Toplumun değişen ve dönüşen yapısına yönelik kapsayıcı bir dilin sağlanmasında müzelerin kullandıkları terminolojiyi geliştirmelerini sağlayan tartışmaların yaygınlaşmasında sosyal medya ve dijitalleşmenin etkisi görülmektedir.

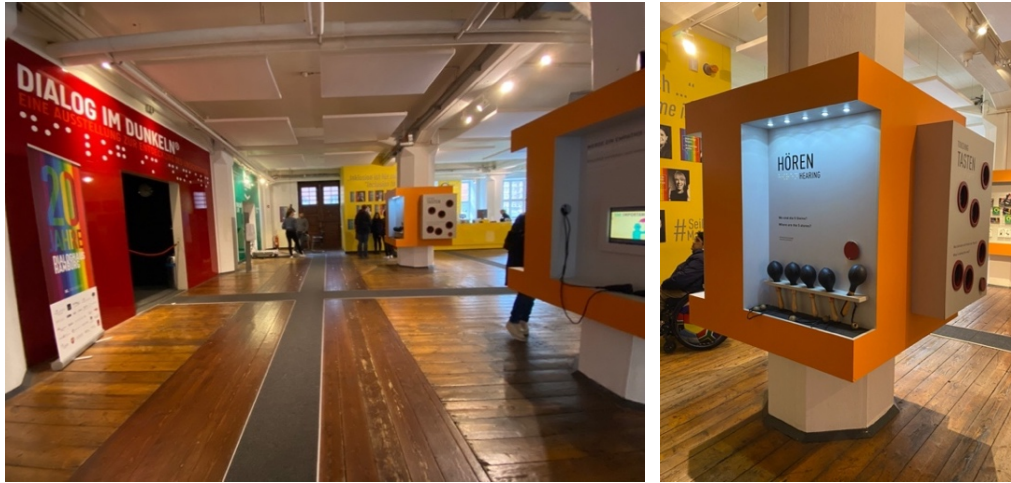
Görsel 5. 'Isabella', Simon Maris, Rijksmuseum, Amsterdam, Hollanda (<http> 18).

Müzecilikte bu gibi dönüşümler kolonyalist ülkelerin müzelerindeki eserlerin, köken ülkelere iadesi konusunu da gündeme getirmiştir. Fransa ve İngiltere'deki müzelerden bazıları talepte bulunan Afrika ülkelerine eser iadesinde bulunmuştur. 2021 yılında ise Nijerya Federal Bilgi ve Kültür Bakanlığı British Müzesi'nde yer alan Benin Bronzları'nın iadesini talep etmiş, ancak British Müzesi, Benin koleksiyonlarının pek çok başka ülkede de sergilendiğini belirterek iadeyi gerçekleştirmemiştir. Buna karşılık sergi içeriklerini çevrimiçi ortama alarak 'Dijital Benin' adlı bir web sitesi üzerinden tüm Benin koleksiyonlarını dijital yolla bir araya getirmişlerdir (<http> 19).

Koleksiyonların dijitalleşerek topluluk kürasyonuna açılmasının yanı sıra, yalnızca belirli bir dezavantajlı ya da toplum tarafından dışlanan gruba dikkat çeken ve farkındalık yaratmayı hedefleyen müzeler de bulunmaktadır. Londra'daki Vajina Müzesi bunlardan biridir. 2017 yılında kurulan ve "kimsenin bedeninden utanmadığı, herkesin bedensel özerkliğe sahip olduğu, tüm insanlığın özgür ve eşit bir toplum inşa etmek için birlikte çalıştığı bir dünya vizyonu" olan müzede "utanç verici olarak görülen jinekolojik anatomi algısını kırmak ve bedensel utanç yerine farklılıkların güzelliğine odaklanma

konusunda toplumsal geçişin parçası olmak” amaçlanmaktadır (http 20). Müze, anatomi, sağlık, vulva çeşitliliği ve aktivizm konularına odaklanan bir kalıcı serginin yanı sıra, endometriosis gibi çeşitli hastalıkları konu alan çevrimiçi ve geçici sergiler de sunmaktadır. Bu yolla yaygın toplumsal önyargıları kırarak geniş toplumsal bir değişimin aracı haline gelmektedir.

Dezavantajlı gruplara yönelik farkındalık yaratılması adına tasarlanmış bir diğer örnek müze ise ‘Karanlıkta Diyalog’, ‘Sessizlikte Diyalog’ gibi İstanbul dahil pek çok dünya şehrinde yer alan deneyim müzeleridir. İlk olarak 1988 yılında geçici bir sergi olarak Frankfurt’ta sergilenen Karanlıkta Diyalog sergisi sonrası, ilk kalıcı sergi ve müze 2000 yılında Hamburg’da kurulmuş ve halen ‘Dialoghaus’ yani Diyalog Evi adıyla varlığını sürdürmektedir (http 21). Müze ziyaretçilerin mutlak karanlıkta, görme engelli rehberler tarafından yönlendirildiği karanlık odalarda parkta yürüyüş yapmak, tekne gezisine çıkmak veya bir kafeyi ziyaret etmek gibi günlük yaşamdan etkinlikleri diğer duyuyla farklı bir açıdan deneyimleme imkanı sunmaktadır. Bununla birlikte, müze mekanı tarihi bir yapı içerisinde olmasına karşında girişindeki rampa, iç mekan döşemesindeki hissedilebilir yüzey kaplamaları, Braille alfabesi ile desteklenen açıklamalar, işitme, tat alma ve dokunma duyuvarını harekete geçiren dijital ve haptik sergi biçimleri ile kapsayıcılığı desteklemektedir (Görsel 6).

Görsel 6. Dialoghaus Hamburg iç mekan görselleri, Almanya, 2023 (Yazarın kişisel arşivinden).

5. SONUÇ

Bu çalışmada, toplumsal eşitlik ve farkındalığın sağlanmasında kapsayıcılık uygulamalarının müzecilik faaliyetlerine entegrasyonu dijitalleşme odağında incelenmiştir. Araştırmada kapsayıcılık, sosyal dışlanma, kapsayıcı müzecilik ve müzecilikte dijitalleşme ve kapsayıcılık ilişkisi kapsamlı bir literatür taraması ile incelenmiştir. Müzelerde kapsayıcılığın sağlanmasında kullanılan dijital destekli kapsayıcı pratikler hem literatürdeki çalışmalar hem de saha incelemeleriyle tespit edilmiş, müzecilikte kapsayıcılık süreci üzerinden sınıflandırılarak örneklerle açıklanmıştır.

Pek çok müze hala dijital dönüşüm sürecindedir. Elde edilen bulgular göstermektedir ki; kitle iletişim araçları, sosyal medya uygulamaları, genişletilmiş gerçeklik uygulamaları gibi dijital teknolojik imkanlar müzecilik faaliyetlerinin demokratik ve kapsayıcı hale gelmesinde etkin olarak kullanılan yöntemler sunmaktadır.

Araştırma sonucunda; sanal galeriler oluşturabilen, koleksiyonlarına ve sergi içeriklerine çevrimiçi erişim imkanı sunan, topluluk küratörleri ile iş birliği yaparak küratöryal yetkiyi toplumla paylaşan müzelerin sosyal kapsayıcılığı sağlama konusunda etkin olduğu görülmüştür. Kapsayıcılıkta öncelikli olarak kültürel kapsayıcılığın sağlanması gerektiği ve bunun için temel koşulların kişiselleşebilen, katılımcı ve taşınabilir uygulamalarla sağlanabileceği tespit edilmiştir. Dijital teknolojik imkanların bunu sağlama konusunda etkin yöntemler sunduğu görülmüştür. Müzelerdeki kapsayıcılığın geliştirilmesi için müze mekanlarına fiziksel erişimdeki sınırların aşılmasından öte, geniş sosyal değişimi teşvik eden, dışlanmayı kültürel, ekonomik, sosyal ve politik boyutlarıyla kapsamlı olarak ele alan uygulamalar yapılması gerektiği ve dijital teknolojilerin bunu sağlama yolunda kullanılabileceği görülmüştür.

Kültürel kapsayıcılığın sağlanması sonrası; demokratik, toplum sağlığına önem veren ve küratöryal yetkiyi toplumla paylaşan uygulamalar yapıldığında, müzelerin ikinci aşamaya geçerek toplumsal yenilenmenin aracı haline gelebildikleri görülmüştür. Bu noktada müzelerin toplumu etkin bir paydaş haline getirerek içerik üretim sürecine dahil etmesinin önemi vurgulanmaktadır. Toplumsal katılımın artmasında koleksiyonların toplumsal söyleme ve dijital olarak erişime açılmasının yanı sıra, sosyal medya uygulamaları ve internet sitelerinin yaygın kullanımının etkili olduğu görülmüştür.

Son olarak; dışlanmayı kültürel, ekonomik, sosyal ve politik boyutlarıyla kapsamlı olarak ele alan, geniş toplumsal değişime etki eden uygulamalar yapan müzelerin üçüncü aşama kapsayıcılığı sağladığı görülmüştür. Tüm bu veriler göstermektedir ki, müzelerin kapsayıcılık hedefi farkındalıkların artması ve nihayetinde toplumsal bir zihniyet değişikliği ile gerçekleşebilecektir. Müzelerde kapsayıcılık halen devam eden bir süreçtir ve

her geçen gün toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilen dijital teknolojik imkanlar bu sürecin aşılmasına katkı sağlamaktadır. ICOM'un güncellenen müze tanımına karşın, müze mekanlarında ve müzecilik faaliyetlerinde katılımcı, demokratik ve kapsayıcı uygulamalar henüz yeterli düzeyde kurumsallaşmamıştır. Buna karşın bu araştırma göstermektedir ki; müze ve sergi içeriklerinin dijital yöntemlerle desteklenerek geniş kitlelere sunulması kapsayıcılığı artırmakta ve dijitalleşme pek çok yönden kapsayıcılık süreci aşamalarında kendisine yer bulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aliseda, N., Gibaja J. F., and Millán M. (2023). Let's make museums more accessible!: Content and resources generated with users. *The International Journal of the Inclusive Museum* 17 (1): 49-61. doi:10.18848/1835-2014/CGP/v17i01/49-61.
- Cecilia, R.R. (2021). COVID-19 Pandemic: Threat or Opportunity for Blind and Partially Sighted Museum Visitors? *Journal of Conservation and Museum Studies*, 19(1): 5, 1–8. DOI: <https://doi.org/10.5334/jcms.200>
- Cho, H., and Jolley, A. (2016). Museum education for children with disabilities: Development of the nature senses traveling trunk. *Journal of Museum Education*, 41, no.3: (2016): 220–229. <https://doi.org/10.1080/10598650.2016.1193313>.
- Coleman, L.E. (2018). *Understanding and Implementing Inclusion in Museums*, Rowman & Littlefield, ISBN 1538110822, 9781538110829.
- Dai, H. (2023). Art Museums for and by Sex Workers: The Potential of Sex Workers' Art Museums in China." *The International Journal of the Inclusive Museum* 16 (2): 19-38. Doi:10.18848/1835-2014/CGP/v16i02/19-38.
- Edelstein, R. (2022). New Foundations: Principles for disability-inclusive museum practice. *Journal of Museum Education*. 2022, Vol. 47, NO. 2, 192–205. <https://doi.org/10.1080/10598650.2022.2073093>
- Ergin, G. (2022). Müze Deneyiminin Dijital Teknolojilerle Oyunlaştırılması, *IDA: International Design and Art Journal*, ISSN: 2687-5373, Volume: 4, Issue: 2/2022, 200-213.
- Fanea-Ivanovici, M., and Pană, M. C. (2020). From Culture to Smart Culture. How Digital Transformations Enhance Citizens' Well-Being Through Better Cultural Accessibility and Inclusion, *IEEE Access*, vol. 8, pp. 37988-38000, 2020. Doi: 10.1109/ACCESS.2020.2975542.
- Huang, H.Y., and Liem, C.C. (2022). Social Inclusion in Curated Contexts: Insights from Museum Practices. In *Proceedings of the 2022 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency* (300-309).
- Karadeniz, C. (2016). Müze Eğitiminde Çağdaş Yaklaşımlar: Kapsayıcı Müze ve Eğitim. 24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı. T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü, ISSN: 1300-5626, s. 149-156.

- Karayılanoğlu, G., and Arabacıoğlu, B.C. (2020). Digital Interactive Experiences in Contemporary Art Museums. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10(4), 423-440.
- Lurio, A. (2016). Engaging Children with Autism at Historic Sites: Developing an Audience-Appropriate Curriculum. *Journal of Museum Education*. 41, no. 3 (2016): 165–173.
- Marstine, J. (2011). The contingent nature of the new museum ethics, Marstine, J. (Ed.), *The Routledge Companion to Museum Ethics: Redefining Ethics for the Twenty-First Century Museum içinde* (s. 3-15), Routledge.
- Sandell, R. (1998). Museums as Agents of Social Inclusion. *Museum Management and Curatorship* 17 (4): 401–18.
- Sandell, R. (2011). On Ethics, Activism and Human Rights, Marstine, J. (Ed.), *The Routledge Companion to Museum Ethics: Redefining Ethics for the Twenty-First Century Museum içinde* (s. 129-145), Routledge.
- Shew, A. (2020). Let COVID-19 Expand Awareness of Disability Tech, *Nature*, 581 (9).
Doi: <https://doi.org/10.1038/d41586-020-01312-w>.

İnternet Kaynakları:

- http 1. <https://www.undp.org/publications/inclusive-design-accelerating-digital-transformation-global-goals> (Erişim tarihi: 01.03.2023)
- http 2. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> (Erişim tarihi: 01.03.2023)
- http 3. <https://archive.org/details/b32225386/page/6/mode/2up> (Erişim tarihi: 04.03.2023)
- http 4. <https://archive.org/details/b32225374/page/2/mode/2up> (Erişim tarihi: 06.03.2023)
- http 5. https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/4551/21/museum_vision_forward_Redacted.pdf (Erişim tarihi 06.03.2023)
- http 6. <https://www.aam-us.org/wp-content/uploads/2018/04/BRIEF-DIVERSITY-INCLUSION.pdf> (Erişim tarihi: 03.03.2023)
- http 7. <https://www.theartnewspaper.com/2023/06/13/previously-free-some-uk-museums-starting-to-charge-as-cost-of-living-crisis-bites> (Erişim tarihi: 06.11.2023)

- http 8. <https://digitalstrategy.undp.org/documents/Digital-Strategy-2022-2025-Full-Documents-ENG-Interactive.pdf> (Erişim tarihi: 05.04.2023)
- http 9. ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf (Erişim tarihi: 08.01.2024)
- http 10. <https://www.europeana.eu/en> (Erişim tarihi: 08.01.2024)
- http 11. <https://calvium.com/hybrid-museums-enhancing-visitor-experiences/> (Erişim tarihi: 13.01.2022)
- http 12. <https://www.museodelprado.es/en/whats-on/exhibition/the-essence-of-a-painting-an-olfactory-exhibition/07849a71-d9b0-faeb-94c1-689f2614f8d0> (Erişim tarihi: 23.01.2024)
- http 13. <https://airparfum.com/el-olfato/> (Erişim tarihi: 23.01.2024)
- http 14. <https://brand-ex.org/en/project2022/berlin-global/> (Erişim tarihi: 09.01.2024)
- http 15. <https://artsandculture.google.com/partner/scan-the-world> (Erişim tarihi: 11.01.2024)
- http 16. <https://www.artscouncil.org.uk/supporting-arts-museums-and-libraries/supporting-collections-and-cultural-property/restitution-and-repatriation-practical-guide-museums-england> (Erişim tarihi: 12.01.2024)
- http 17. <https://www.rijksmuseum.nl/en/research/our-research/overarching-terminology> (Erişim tarihi: 23.01.2024)
- http 18. https://en.wikipedia.org/wiki/Isabella_%28painting%29 (Erişim tarihi: 23.01.2024)
- http 19. <https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/contested-objects-collection/benin-bronzes> (Erişim tarihi: 23.01.2024)
- http 20. <https://www.vaginamuseum.co.uk/ourstory> (Erişim tarihi: 24.01.2024)
- http 21. <https://www.dialogue-se.com/who-we-are/our-founder> (Erişim tarihi: 26.01.2024)